

ՀՀ ՊՆ ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԲԵԳԼԱՐՅԱՆ ԱՇԽԵՆ ՍԱՄՎԵԼԻ

**ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ՀԱՍՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒԽ**

ԻԳ.00.02 - «Քաղաքական ինստիտուտներ և գործընթացներ»
մասնագիտությամբ քաղաքական գիտությունների թեկնածուի գիտական
աստիճանի հայցման համար ներկայացված ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2017

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում

Գիտական դեկավար՝

քաղաքական գիտությունների դոկտոր

Ալեքսանդր Ալեքսանդրի Մարգարով

Պաշտոնական ընդդիմախոսներ՝

քաղաքական գիտությունների դոկտոր

Արթուր Վլադիմիրի Աթանեսյան

քաղաքական գիտությունների թեկնածու

Արտակ Բորիսի Զաքարյան

Առաջատար կազմակերպություն՝

<< պետական կառավարման ակադեմիա

Ատենախոսության պաշտպանությունը կայանալու է 2017 թ.-ի փետրվարի 21-ին՝ ժամը 13:00-ին, << ՊՆ ՊԱՀՀ-ում գործող << ԲՈՀ-ի «Քաղաքագիտության» 056 մասնագիտական խորհրդի նիստում:

Մասնագիտական խորհրդի հասցեն՝ <<, Երևան - 0037, Կ. Ովնեցու փողոց 56/6:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ << ՊՆ ՊԱՀՀ-ի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2017 թվականի հունվարի 20-ին:

056 մասնագիտական խորհրդի
գիտական քարտուղար՝
պատմական գիտությունների դոկտոր

Պավել Զոբանյան

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Թեմայի արդիականությունը: Հայաստանի Հանրապետության կայուն և անվտանգ զարգացումը պահանջում է ժողովրդավարական արժեքների արմատավորում, իսկ ժողովրդավարության պայմաններում երևան են գալիս նոր մարտահրավերներ և սպառնալիքներ, որոնք պահանջում են վերախմաստավորել ազգային անվտանգության պարադիգմը ինչպես պետության, այնպես էլ անհատների և քաղաքացիական հասարակության կողմից: Ժամանակակից ժողովրդավարական պետության պայմաններում ազգային անվտանգությունը ենթադրում է այնպիսի պայմաններ, երբ երկրում ապահովված են անձի, հասարակության և պետության իրավունքը, ազատությունը և պաշտպանվածությունը, ինչպես նաև երաշխավորում է նրանց փոխկապված համակարգային զարգացումը: Անհրաժեշտություն է առաջանում սահմանել պետության, քաղաքացիական հասարակության և անհատի փոխհարաբերությունների այն չափորոշիչները, որոնք նպաստում են նրանց ներդաշնակ փոխգործակցությանը՝ ապահովելով Հայաստանի ազգային անվտանգությունը:

Այս մասին անդրադարձ է կատարվում << ազգային անվտանգության ու ազգավարության մեջ, համաձայն որի՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ծեռնամուխ է եղել համապարփակ բարեփոխումների իրագործմանը, որոնք միտված են ինչպես պետական կառավարման մարմինների արդյունավետ գործունեության ապահովմանը, այնպես էլ դրաշտամերի նախապատրաստման և վերահսկողության գործընթացներում քաղաքացիական հասարակության դերի բարձրացմանը: Ավելին, արդյունավետ պետական կառավարման նպատակներից է քաղաքացիական հասարակության զարգացումը, իսկ քաղաքացիական հասարակության ոչ բավարար ներգրավվածությունն անմիջական սպառնալիքներ են երկրի ներքին անվտանգության համար: Այստեղից կարելի է եղանակացնել, որ քաղաքացիական հասարակության զարգացումն ու կայացումը հանդիսանում է ինչպես Հայաստանի ժողովրդավարության ու բարորության առանցքը, այնպես էլ ու ազգավարական նշանակություն ունի երկրի անվտանգության ապահովման գործում:

Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է նաև նրանով, որ վերջին տարիներին քաղաքացիական հասարակության ակտիվության փոփոխություն է նկատվում: 2016թ. ապրիլի 2-5-ը ղարաբաղա-ադրբեջանական գործերի շիման գծում ու ազմական գործողությունների ընթացքում նկատելի էր քաղաքացիական հասարակության ակտիվության որակական փոփոխություն՝ վստահություն սեփական ուժերի նկատմամբ, նպատակառուղված գործունեություն, ինքնակազմակերպման բարձր աստիճան (ինդիրի հատակ ձևակերպում, մորիլիզացում և իրականացում): Այդիսով, նպատակահարմար է դիտարկել Հայաստանում «ժողովրդավարական պետություն - քաղաքացիական հասարակություն - անհատ» համակարգ կազմող տարրերի գործառնական փոխհամագործակցությունը՝ ուղղված Հայաստանի ազգային անվտանգության

ապահովմանը, այսինքն՝ երկրի ներքին համերաշխության գործոնը, որը հանդիսանում է Վտանգների դիմագրավման առավել հստակ նախադրյալը: Ընդլայնվում է ազգային անվտանգության ոլորտը, ի հայտ են գալիս անվտանգության ապահովման նոր սուբյեկտներ և փոխվում է դրանց բնույթն ու գործունեությունը: Անհրաժեշտություն է առաջանալ ուսումնասիրել այդ սուբյեկտների գործառնությունը և միմյանց հետ փոխհարաբերությունը՝ երկրի անվտանգության տեսանկյունից:

Հայաստանում տեղի ունեցող հասարակական-քաղաքական գործընթացների դիմարկումը թույլ է տալիս ամրագրել, որ թեման խիստ արդիական է և ունի ինչպես գիտական, այնպես էլ քաղաքական կարևոր նշանակություն:

Հիմնախնդրի գիտական մշակվածության աստիճանը: Քաղաքացիական հասարակությանը, ինչպես նաև ազգային անվտանգությանը վերաբերող հարցերն ամենատարբեր ասպեկտներով տարբեր ժամանակներում ուսումնասիրել են բազմաթիվ հետազոտողներ:

Աշխատանքի շրջանակներում օգտագործվել են այն հեղինակների աշխատությունները, որոնք ուսումնասիրել են քաղաքացիական հասարակության հիմնահարցը, ինչպես նաև վերլուծել են վերջինիս փոխհարաբերությունը պետության հետ: Այստեղ կարևոր է առանձնացնել Ա. Ալեքսանյանի¹, Ա. Աղիբեկյանի, Ս. Ասլանյանի, Ն. Արազյանի և Բ. Քոյի², Ա. Իշխանյանի³ և մի շարք այլ մտածողների աշխատանքները⁴:

Մյուս խումբը կազմում են այն աշխատությունները, որոնք վերաբերում են ազգային անվտանգությանը: Ազգային անվտանգության հարցերն ուսումնասիրել են

¹Տե՛ս և Ալեքսանյան Ա. Ս. “Цивилиархические основы демократизации политического режима в Армении”, “Центральная Азия и Кавказ”, Журнал социально-политических исследований, Том 14, вып. 3, 2011, с. 132-145;

Ալեքսանյան Ա. Ս. «Կանանց քաղաքացիավարական ներկայացվածության հիմնախնդիրները ՀՀ-ում», Բանկեր Երևանի համապարանի, Երևան, 2014, № 3, էջ 36-46;

² Տե՛ս և Adibekyan A., Aslanyan S., Ajabyan N., Barbara A. Coe “Civil Society in Armenia: From framework to reality”, An assessment of Armenian civil society (2003-2006), CIVICUS civil society index report for Armenia, Yerevan, 2006;

³ Տե՛ս և Ishkhanian A. “(Re)claiming the emancipatory potential of civil society: a critical examination of civil society and democracy building programs in Armenia since 1991”, Armenian Review 51, 2009, p. 9-34;

Ishkhanian A. “Forthcoming. Engineered Civil Society: the impact of 20 years of democracy promotion on civil society development in the former Soviet countries”. In: Schimmelfennig F., Beichelt T., Hahn I. & Worschach S. (eds.) Democracy Promotion and Civil Society in PostSocialist Europe. London: Palgrave;

⁴ Տե՛ս և Горшков М. “Гражданское общество и гражданская культура в современной России: опыт социологической диагностики”/ СПб.: СПбГУП, 2013;

Տե՛ս և Мелехин А.В. “Теория государства и права”, М., 2009;

արտասահմանյան գիտնականներից Ա. Պրոխոժմար⁵, Մ. Լեսկովը⁶, Ք. Ալլարդը⁷, Զ. Բժեզինսկին⁸, Ռ. Դարենդորֆը⁹, Սարկեսյանը, Զ. Ոփյամը¹⁰, Մ. Ռուկինը¹¹, Դ. Ողոքինֆը¹² և այլն¹³: Հայ գիտնականներ Հ. Քոթանջյանը¹⁴, Մ. Մարգարյանը¹⁵, Ա. Աթանեսյանը¹⁶, Մ. Շահգելյյանը¹⁷, Ա. Այվազյանը¹⁸, Վ. Աթոյանը¹⁹ անդրադարձել են ազգային անվտանգության տարրեր ասպեկտներին, և նրանց կողմից ծևակերպված գիտական դրույթները կիրառվել են սույն հետազոտության համար՝ որպես տեսահյեցակարգային ուղենիշներ: Իրենց աշխատություններում նրանք անդրադարձել են ազգային անվտանգության հասկացություններին, ներկայացրել են ազգային անվտանգության բաղադրիչները, ոլորտները և այլն: Այս աշխատություններում առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի ազգային անվտանգության սպառնալիքների ու վտանգների, ինչպես նաև դրանց արդյուների

⁵Տե՛ս Պрохожев А. А. “Теория развития и безопасности человека и общества”; Российская акад. гос. службы при Президенте Российской Федерации, Фонд “Отечество”, Москва: Ин-Окtago, 2006;

⁶Տե՛ս Լесков М. А. “Гомеостатические процессы и теория безопасности”/ Безопасность: инфомр. сб. 1994. № 4;

⁷Տե՛ս Allard C. Command, Control and the Common Defense, London, 1990;

⁸Տե՛ս Brzezinski Z. “Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977–1981”, New York, 1983;

⁹Տե՛ս Dahrendorf R. “Class and Class Conflict in Industrial Society”, London, 1969;

¹⁰Տե՛ս Sarkesian S.C., Williams J., Cimbala St.J. U.S. National Security. Policymakers, Processes and Politics.3-d edition, London, 2002;

¹¹Տե՛ս Roskin, M. “National Interest: From Abstraction to Strategy”, USA; Strategic Studies Institute;

¹²Տե՛ս Rothkopf D. J. Running the World: The Inside Story of the National Security Council and the Architects of American Power. New York: Public Affairs, 2005;

¹³Տե՛ս Inbar E., Sheffer G. “The National Security of Small States in a Changing World”, Calif: Praeger Security International, 2009;

¹⁴Տե՛ս Ռիփսման, Norrin M., and Paul T. V. “Globalization and the National Security State”, Oxford: Oxford University Press, 2010;

¹⁵Տե՛ս Ռոթկոփ D. J. «Հայաստանի ազգային անվտանգության ռազմավարության մշակման ուղեցույցները տարածաշրջանային անվտանգության ճարտարապետության համատեքստում», Երևան, ՀՀ ՊՆ Դրաստամատ Կանայանի անվան ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտ, 2008;

¹⁶Տե՛ս Մարգարյան Մ. Մ. «Համընդիմանուր անվտանգության համակարգի արդիականացման հիմնախնդիրները և «Հայկական աշխարհը», Հայկական բանակ, 2011, թիվ 1-2;

¹⁷Տե՛ս Շահգելյյան Մ. «Ազգային անվտանգություն. Հասկացությունը, Էռությունը, ծևակերպումը, առաջնահերթությունները», «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ, Երևան, 2002;

¹⁸Տե՛ս Այվազյան Ա. «Հիմնաստարեր՝ Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության հայեցակարգի», Երևան, ՄասնԱ (2003), 2-րդ լրացված և մշակված հրատ., 2004;

¹⁹Տե՛ս Աթոյան Վ. «Ազգային անվտանգության տեսության հարցերի շուրջ», «21-րդ ԴԱՐ», թիվ 2 (48), 2013թ:

մանրամասն վերլուծությունը: Սակայն համապարփակ ուսումնասիրություն չի իրականացվել Հայաստանի ազգային անվտանգության վրա քաղաքացիական հասարակության ազդեցության հնարավորությունների, ինչպես նաև պետական կառավարման մարմինների և քաղաքացիական հասարակության միջև փոխհարաբերությունների բնույթի վերաբերյալ, որն ազդում է երկրի անվտանգության ապահովման վրա: Չնայած Հ. Հովհաննիսյանն²⁰ առաջիններից էր, որ Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության գործառնությունը վերլուծել է հասարակական համակարգի անվտանգության տեսանկյունից, այնուամենայնիվ աշխատանքում ամբողջական անդրադարձ չի կատարվել անվտանգության հարցերին, ինչպես նաև 2003 թվականից ի վեր ի հայտ են եկել նոր պայմաններ, մարտահրավերներ, գործոններ, որոնք ազդում են քաղաքացիական հասարակության զարգացման և գործառնության վրա՝ ուղղված ազգային անվտանգության ապահովմանը:

Քաղաքացիական հասարակությունը որպես ազգային անվտանգության ապահովման սուբյեկտ դիտարկել են արտասահմանյան հետազոտողներ Ա. Պրոխոսթելը²¹, Ի. Շերջնկը²², Է. Ռոտշիլդը²³, Ն. Ալ-Ռոդհանը²⁴, Ա. Յաշինան²⁵ կարևորելով անվտանգության հարցերին վերաբերող որոշումների կայացման գործընթացում բոլոր ազդեցիկ ներկայացուցիչների ներգրավումը: Այս համատեքստում անհրաժեշտություն է առաջանալ վերլուծել և առանձնացնել քաղաքացիական հասարակության հստակ գործառույթներ ազգային անվտանգության ապահովման հարցում:

Ուշագրավ է, որ Լ. Կողերը²⁶, Ս. Հանթինգֆորնը²⁷, Է. Գիրեեսսը²⁸, Կ. Կրաուչը²⁹ իրենց աշխատություններում մատնանշում են, որ քաղաքացիական հասարակությունը միանշանակ դրական ինստիտուտ չէ և այն կարող է

²⁰Տե՛ս «Հովհաննիսյան Հ. «Հասարակական համակարգի զարգացման հիմնախնդիրները», Երևան, «Նորպավանք» գիտակրթական հիմնադրամ, 2003;

²¹Տե՛ս՝ Պրոխոյ Ա. Ա. «Национальная безопасность: теория, сущность проблемы», Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ, Москва, изд-во РАГС, 2005;

²²Տե՛ս՝ Շերջնե Ի. Լ. «Деятельность общественных объединений в области обеспечения национальной безопасности Российской Федерации», часть авторефера, Москва, 2003;

<http://www.dissercat.com/content/deyatelnost-obshchestvennykh-obedinenii-v-oblasti-obespecheniya-natsionalnoi-bezopasnosti-ro>

²³Տե՛ս՝ Rothschild E. «What is Security?», Daedalus 1995, Vol. 124, № 3, P. 53-98;

²⁴Տե՛ս՝ Al-Rodhan N. R.F. «Symbiotic Realism: A Theory of International Relations in An Instant and AnInterdependent World», LIT Verlag, 2007, 160 pages;

²⁵Տե՛ս՝ Яшина А. В. «Гражданское общество как субъект обеспечения национальной безопасности: опыт России и США», грамота, № 11 (25): в 2-х ч. ч. ii., 2012, с. 218-221;

²⁶Տե՛ս՝ Coser L. «The Functions of Social Conflict»t. Glencoe, IL, 1956;

²⁷Տե՛ս՝ Huntington S. «Political Order in Changing Societies», Yale University Press, 1968;

²⁸Տե՛ս՝ Гидденс Э. «Социология», Пер. с англ.; науч. ред. В. А. Ядов; общ. ред. Л. С. Гурьевой, Л. Н. Посилевича. - М.: Эдиториал УРСС, 1999;

²⁹Տե՛ս՝ Կրաչ Կ. «Постдемократия». Москва, Изд. дом Гос. ун-та - Высшей школы экономики, 2010, с. 192;

ապակառուցողական գործունեություն ծավալել ազգային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից տարբեր խմբավորումների միջոցով, որոնք ձգում են իրենց շահերն ու պահանջմունքները բավարարել ցանկացած հասանելի եղանակով։ Սակայն այստեղ չի դիտարկվում քաղաքացիական հասարակության հետ պետության երկխոսության արդյունքում այդ մարտահրավերների և սպառնալիքների չեղոքացման կամ հակագրման հնարավորությունը։

Պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխհարաբերությանն անդրադառնապով՝ թ. Անջումը³⁰, Ա. Սունգուրովը³¹, Լ. Մամուտը³² համոզված են, որ այն բավականին բարդ հարց է և որոշակի լարում է պարունակում, ինչը պայմանավորված է միմյանց նկատմամբ վերահսկողության իրականացմամբ, սակայն սեփական գործության պահպանման համար նրանք միևնույն չափով անհրաժեշտություն են միմյանց համար, և այդ լարումը կարելի է թուլացնել համագործակցությամբ, որի վերլուծությամբ զբաղվել է Ա. Սունգուրովը՝ առանձնացնելով փոխհարաբերության մողեները։ Թ. Քարոբերսը³³, Մ. Գորնին³⁴, Ռ. Ռորթին³⁵, Ի. Ռադիկովը³⁶ ավելի մեծ կարևորություն են տալիս քաղաքացիական հասարակության դերակատարությանը պետության քաղաքականության մշակման և իրականացման գործում։ Նրանք պնդում են, որ քաղաքացիական հասարակության հետ արդյունավետ աշխատանքն ուժեղացնում է պետության ներուժը՝ նպաստելով միմյանց նկատմամբ վստահության մեծացմանը։ Այդպիսի մոտեցումը կարող է ձևավորել «անվտանգ պետության» և «անվտանգ անհատի» նոր ծև, որոնք ոչ միայն կայուն կիյնեն տարբեր մարտահրավերների և սպառնալիքների նկատմամբ, այլև իրենք միմյանց նկատմամբ սպառնալիք չեն լին։ Այս հարցերի ուսումնասիրությունը թերի է Հայաստանում՝ չնայած կան առանձին հարցերի մասնակի ուսումնասիրություններ։

³⁰Տե՛ս՝ Anjum T. “From Confrontation to Collaboration: Contemporary Discourse on the State-Civil Society Relational Models”, Journal of Political Studies, p. 93-102;

<http://pu.edu.pk/images/journal/pols/Currentissue-pdf/State%20Relational%20Models.pdf>

³¹Տե՛ս՝ Сунгуров А. “Модели взаимодействия структур гражданского общества и органов власти: российский опыт” // В сб. Модернизация экономики и глобализации/ Отв. ред. Е.Г.Ясин. В 3-х кн. Книга 3, Москва, Изд.дом ГУ-ВШЭ, 2009;

³²Տե՛ս՝ Mamut L. C. “Гражданское общество и государство: проблема соотношения” //Общественные науки и современность, №5, 2002, с. 94-103;

<http://pu.edu.pk/images/journal/pols/Currentissue-pdf/State%20Relational%20Models.pdf>

³³Տե՛ս՝ Carothers T. “The Concept of Civil Society Is a Recent Invention”, p. 18-29;

<http://www.carnegieendowment.org/pdf/CivilSociety.pdf>

³⁴Տե՛ս՝ Горный М. Б. “Взаимодействие некоммерческих организаций и органов власти: сравнительный анализ законодательства”, Журнал исследований социальной политики, Т. 9. № 2, 2010, с. 219-231;

³⁵Տե՛ս՝ Rorty R. “Post-Democracy”, London Review of Books. Vol. 26. №. 7. Р. 2004;

<http://www.lrb.co.uk/v26/n07/richard-rorty/post-democracy>

³⁶Տե՛ս՝ Радиков И. В. “Безопасность человека: реальность или фикция?” // Безопасность человека в контексте международной политики: вопросы теории и практики: материалы научного семинара. М., Изд. Московского университета, 2011, 30-44 стр;

Հայաստանում անվտանգության ռազմական բաղադրիչի կարևորությունը հիմք է տալիս անդրադառնալու նաև Ս. Հանդինգֆրոնի³⁷, Լ. Քիրիկի և Շ. Մըքքոնվիլի³⁸, Թ. Էդմոնդսի, Է. Քորթի, Է. Ֆորսթի³⁹, Ա. Աթանեսյանի⁴⁰, Տ. Քոչարյանի⁴¹, Ա. Ավետիսյանի⁴² աշխատություններին, որոնցում վերլուծության է ենթարկվել ժողովրդավարության պայմաններում պաշտպանության կազմակերպման հարցերին, որտեղ կարևոր դերակատարություն ունի քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունը:

Այսպիսով, առկա են մի շաբթ հեղինակների մենագրություններ և հոդվածներ, որոնց շրջանակներում վերլուծության են ենթարկվում ինչպես ազգային անվտանգության, այնպես էլ քաղաքացիական հասարակության հիմնախնդիրները, կառուցվածքը, մեխանիզմները, գործունեությունը և այլ հարցեր, սակայն համապարփակ ուսումնասիրություն և վերլուծություն չկա այն խնդիրների շորով, թե Հայաստանում քաղաքացիական հասարակությունն իր զարգացման ընթացքում ինչ դերակատարություն է ունեցել ազգային անվտանգության ապահովման գործում. այս համատեքսուում չի դիտարկվել՝ պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխհարաբերության բնույթը ու զարգացման միտումները:

Հետազոտության օբյեկտն է Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության զարգացումն ու դերն ազգային անվտանգության համակարգում:

Հետազոտության առարկան է Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործընթացն ու գործառնությունը ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովման համատեքսուում, ինչպես նաև վերջինիս փոխհարաբերության փորձն ու առանձնահատկությունները ՀՀ պետական մարմինների հետ՝ ուղղված ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովմանը:

Ուսումնասիրության նպատակը և խնդիրները: Աստենախոսության նպատակն է վերհանել քաղաքացիական հասարակության դերն ազգային անվտանգության ապահովման գործում, քացահայտել Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործընթացը, առանձնահատկությունները և գործառնությունն ազգային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից, ինչպես նաև գնահատել պետական մարմինների և

³⁷Տե՛ս՝ Խանտինգտոն Ս. “Вооруженные силы и демократия: реформирование военно-гражданских отношений”, “Русский журнал”, 29/04/1999;

http://old.russ.ru/ist_sovr/99-04-29/hantin.htm

³⁸Տե՛ս՝ Laura R. Cleary and Teri McConville “Managing Defence in a Democracy”, London and New York, Routledge, 2006;

³⁹Տե՛ս՝ Edmunds T., Cottet A., Forste A. “Civil-Military Relations in Post-Communist Europe: Reviewing the Transition”, USA, 2006;

⁴⁰Տե՛ս՝ Աթանեսյան Ա. «Բանակի և զինծառայողների հեղինակության ապահովման հիմնախնդիրները ժամանակակից հասարակություններում», Երևան, 2013;

⁴¹Տե՛ս՝ Քոչարյան Տ. «Հայաստանի Հանրապետության ռազմական անվտանգության ապահովումն ազգային անվտանգության համատեքսուում», Երևան, 2014;

⁴²Տե՛ս՝ Ավետիսյան Ա. «Ժողովրդավարությունն ու Զինված ուժերի քաղաքացիական-ժողովրդավարական վերահսկողությունը», Երևան, 2013, էջ 130-173;

քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների միջև փոխհարաբերության փորձն ու հնարավորությունները՝ ուղղված ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովմանը:

Նշված նպատակներին հասնելու համար անհրաժեշտ է հետևյալ խնդիրների առաջադրումն ու լուծումը.

• Վերլուծել ազգային անվտանգության ժամանակակից ընկալումները, և հիմնական մոտեցումներն ազգային անվտանգության համակարգում պետության ու քաղաքացիական հասարակության վերաբերյալ, առանձնացնել քաղաքացիական հասարակության գործառույթներն ազգային անվտանգության ապահովման գործում:

• Բացահայտել Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության ձևավորման ու զարգացման առանձնահատկություններն ու ներուժը երկրի անվտանգության ապահովման վրա ազդեցության հնարավորության տեսանկյունից:

• Դիտարկել ՀՀ նորմատիվ փաստաթյուրում քաղաքացիական հասարակության դրույթներն ազգային անվտանգության ապահովման հարցում:

• Գնահատել սոցիալական մեղիայի դերը Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործում ազգային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից:

• Բացահայտել ՀՀ պետական կառավարման մարմինների և քաղաքացիական հասարակության փոխհարաբերության բնույթը, մեխանիզմներն ու առանձնահատկությունները՝ ուղղված ՀՀ ազգային անվտանգության ապահովմանը:

• Քննության ենթարկել քաղաքացիական հասարակության գործառնությունը՝ ՀՀ պաշտպանական համակարգում:

Ատենախոսության աղբյուրները: Հետազոտության համար տեղեկատվական հիմք են հանդիսացել նաև «ՀՀ Սահմանադրությունը» (գործող և փոփոխված տարբերակները), «ՀՀ ազգային անվտանգության ռազմավարությունը», ինչպես նաև օգտագործվել են «ՀՀ ռազմական դրկտրին», «ՀՀ ՊՆ հանրային իրագեկման հայեցակարգ», «Հայաստանի Հանրապետությունում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման ռազմավարության հայեցակարգ (նախագիծ)», «ՀՀ Կառավարության 2008-2012 թվականների գործունեության միջոցառումների ծրագիր» փաստաթյուրը, ՄԱԿ-ի հայաստանյան գրասենյակի կողմից հրապարակված «Մարդկային զարգացման գեկույցները», արտասահմանյան հետազոտողների աշխատություններ, տեղական և միջազգային կազմակերպությունների գեկույցներ, օրենսդրական ակտեր, սոցիոլոգիական հետազոտություններ, պետական պաշտոնյաների ելույթներ, ԶԼՄ-ներում առկա վերլուծություններ, ինչպես նաև համացանցային պյուրտաներ, մասնավորապես՝ քաղաքացիական հասարակության տարբեր կազմակերպությունների և պետական կառավարման մարմինների պաշտոնական կայքերը, սոցիալական ցանցերը:

Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմք: Ատենախոսության մեթոդաբանական հիմքում ընկած են համագիտական և նեղ մասնագիտական մեթոդներ, մասնավորապես՝ կիրավել են համայիր և համակարգային ուսումնասիրության մեթոդը, համեմատական վերլուծությունը, քննադատական

մոտեցումը, գործընթացային հետազոտության և դիսկուրս վերլուծության մեթոդները, փաստաթղթերի վերլուծության մեթոդը, ինչպես նաև հարցազրույցներ են անցկացվել քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների և պետական կառավարման մարմնների ներկայացուցիչների, փորձագետների հետ։ Հետազոտության հիմքում դրվել են օբյեկտիվության, համակարգայնության, կոնկրետության, բազմակարծության, պատմականության սկզբունքները։

Ատենախոսության գիտական նորույթը պայմանավորված է ազգային անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքացիական հասարակության դերի ուսումնասիրմամբ։ Հետազոտության գիտական նորույթը կարելի է ներկայացնել հետևյալ ձևակերպումներով՝

- Առանձնացվել են քաղաքացիական հասարակության հիմնական գործառույթներն ազգային անվտանգության ապահովման հարցում, որոնք դիտարկվում են հիմնականում պետության հետ փոխկապվածության մեջ։ Դրանք են արտահայտման, համախմբման, վերահսկման գործառույթները և այլն։

- Առանձնացվել են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման երեք փուլեր և ներկայացվել են յուրաքանչյուր փուլի հիմնական առանձնահատկությունները, զարգացման գործոնները, ինչպես նաև ներկայացվում է յուրաքանչյուր փուլին բնորոշ պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխգործակցությունը՝ ազգային անվտանգության ապահովման տեսանկյունից։ Առաջին փուլում Հայաստանում քաղաքացիական հասարակությունն իրականացնում է անվտանգության ապահովման գործառույթ ինչպես լայն հմատով՝ բավարարելով անհատների կենսականորեն կարևոր շահերն ու պահանջմունքները, այնպես էլ նեղ իմաստով, երբ կամավորական միությունները մասնակցում են արցախյան պատերազմին։ Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության ձևակրթման ու զարգացման երկրորդ փուլում քաղաքացիական հասարակություն-պետություն համագործակցությունը բավկանին թույ է կամ բացակայում է, քանի որ հասարակական կազմակերպությունները հիմնականում ծառայություններ էն մատուցում ուղղված անհատի անվտանգության ապահովմանը, այսինքն՝ քաղաքացիական հասարակության գործունեությունը ոհտարակվում է հիմնականում ազգային անվտանգության լայն սահմանման համատեքստում։ Երրորդ փուլում ձևակրթությունը են պետություն-քաղաքացիական հասարակություն երկխոսության մշակույթը և մեխանիզմները՝ ուղղված ազգային անվտանգության խնդիրների լուծմանը։ Քաղաքացիական հասարակությունը փորձում է ապահովել ազգային անվտանգությունը՝ լայն և նեղ ըմբռնումների համաձայն։

- Բացահայտվել են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության գաղափարական և կազմակերպական կարողությունները, որոնք դեռևս սահմանափակ են, սակայն զարգացման միտում ունեն, ինչը պայմանավորում է քաղաքացիական հասարակության գործունեության արդյունավետությունն ու ազդեցության հնարավորությունը, մասնավորապես՝ ազգային անվտանգության հարցադրումների ձևակերպման գործում, գնահատվել է Հայաստանում վերջին տարիներին քաղաքացիական հասարակության նոր ձևաչափի անցնելու միտուածք, որտեղ կարևորվում է ոչ թե ինստիտուտը, այլ մարդկանց միավորումները և առցանց

մեղիա-հարթակներում կազմակերպված նրանց գործողությունները, այսինքն՝ քաղաքացիական շարժումներն ու նախաձեռնությունները:

- Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կողմից սոցիալական մեղիայի գործիքների կիրառումը գնահատվել է որպես կառուցողական՝ ազգային անվտանգության տեսանկյունից, քանի որ այն նպաստել է ինչպես քաղաքացիական հասարակության զարգացմանը, այնպես էլ կիրառվել է պետություն-քաղաքացիական հասարակություն համագործակցության արդյունավետության բարձրացման նպատակով՝ նպաստելով երկրի անվտանգության ապահովմանը ու ազմական և այլ ոլորտներում:

- Բացահայտվել են << պետական կառավարման մարմինների և քաղաքացիական հասարակության փոխարարերությունների բնույթը, մեխանիզմներն ու առանձնահատկությունները՝ ուղղված << ազգային անվտանգության ապահովմանը: << պետական կառավարման մարմինների կողմից դրոշումների կայացման և դրանց իրականացման նկատմամբ վերահսկողության գործընթացում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների մասնակցության ու ազդեցության աստիճանը գնահատվել է բավականին ցածր՝ պայմանավորված կազմակերպությունների սահմանափակ կարողություններով, փոխադրած վստահության ցածր աստիճանով և այլն:

- Արժնորվել է վերջին տարիներին << գինված ուժերում բարեփոխումների իրականացման գործում քաղաքացիական հասարակական վերահսկողության դերը. քաղաքացիական հասարակական վերահսկողության մեխանիզմները բավականին զարգացած են, և այդ մեխանիզմների արդյունավետությունն առայժմ տեսանելի է:

- Առաջարկվել են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակություն-անտական մարմիններ համագործակցության կատարելագործման հստակ մեխանիզմներ:

Տեսական նշանակությունը կայանում է նրանում, որ բացահայտվում է քաղաքացիական հասարակությունը՝ որպես ամբողջական դերակատար, որն ազդրում է երկրի անվտանգության համակարգի վրա, ներկայացվում է ազգային անվտանգության ապահովման գործում քաղաքացիական հասարակության գործառույթները, ինչպես նաև առանձնացվում է անկախ Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման փուլեր:

Գործնական նշանակության տեսանկյունից ատենախոսությունը կարելի է կիրառել հանրային ծառայողների, պետական կազմակերպությունների աշխատակիցների վերապատրաստման և որակավորման բարձրացման շրջանակներում, ինչը հնարավորություն կտա Հայաստանի պետական կառավարման քաղաքականության մշակման ու գործադրման դերակատարներին այն դարձնել գործելաոճ: Ատենախոսության արդյունքները կարող են օգտագործվել հետազոտողների և ասպիրանտների կողմից՝ իրենց գիտական աշխատանքները կատարելիս: Ատենախոսության նյութերը կարող են օգտագործվել նաև բուհական համակարգում՝ ազգային անվտանգության համակարգի, Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության առանձնահատկությունների և այլ ուսումնական

ծրագրերի մեթոդական ապահովման, ինչպես նաև ուսումնական ձեռնարկների պատրաստման համար:

ՀԵՏԱԳՈՒԹՈՒԹՅԱՆ ԱՐՋՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԻՌԱՋԱԲՆՈՒԹՅՈՒՆը և

ԻՐԱՎԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԸ: Աշխատանքը քննարկվել և իրավարակային պաշտպանության է երաշխավորվել Երևանի պետական համալսարանի Մշշագգային հարաբերությունների ֆակուլտետի քաղաքական ինստիտուտներ և գործընթացներ ամբիոնի կողմից: Աշխատանքի հիմնական դրույթներն արտացոլված են << ԲՈՀ-ի կողմից հաստատված ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և դրույթների հրատարակման համար ընդունելի պարբերական գիտական հրատարակություններում հրապարակված վեց գիտական հոդվածներում: Ուսումնասիրության շրջանակներում ներառված խնդիրների վերաբերյալ գեկուցումներ են ներկայացվել Երևանի պետական համալսարանի ուսանողների, ասախրանտների և դասախոսների գիտապրակտիկ տարեկան գիտաժողովի ժամանակ (Սոցիոլոգիայի ֆակուլտետ, Երևան, 2009թ.), ինչպես նաև << Անորային խորհրդի կողմից կազմակերպված «Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման ռազմավարության հայեցակարգի» նախագծի ընսարկումների և խորհրդաժողովի ընթացքում (2012թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբեր): Հետագութության ստացված արդյունքներն կիրառվել են Կոնրադ Ալեքսանտեր հիմնադրամի դրամաշնորհների շրջանակներում հրականացվող նախագծերում:

ԱՍԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԼԿԱԿՈՒԺՎԱԾՔԸ և ՃԱՎԱԼՐԸ: Աստենախոսությունը բարկացած է ներածությունից, երեք գլխից, եզրակացությունից, առաջարկությունից, օգտագործված գրականության ցանկից և հավելվածից: Աստենախոսության ընդհանուր ճավալը 151 էջ է:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՊՈՏ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ներածության մեջ հիմնավորվում է հետագութության արդիականությունը, բնութագրվում է խնդրի գիտական մշակվածության աստիճանը, ներկայացվում են աշխատանքի նպատակն ու խնդիրները, սահմանվում են հետագութության օբյեկտը, առարկան, մեթոդաբանական հիմքը, աշխատանքի գիտական նորոյեցք, ինչպես նաև ատենախոսության տեսական և գործնական նշանակությունը:

Աստենախոսության առաջին՝ «Քաղաքացիական հասարակության դերն ազգային անվիանգության ապահովման գործընթացու» գլուխը բարկացած է երկու ենթագլխից, որոնցում ուսումնասիրվում և վերլուծության են ենթարկվում ազգային անվտանգության և քաղաքացիական հասարակության տեսական և մեթոդաբանական հիմքերը, տեսական վերլուծության է ենթարկվում քաղաքացիական հասարակության դերն ազգային անվտանգության ապահովման գործում, ինչպես նաև պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխհարաբերությունների հիմնախնդիրները:

Առաջին՝ «Ազգային անվիանգության հիմնախնդիրները. քաղաքացիական հասարակությունը՝ որպես ազգային անվիանգության

ապահովման սուբյեկտ» Ենթագիսում հետազոտվել և վերլուծվել են ազգային անվտանգության հայեցակարգի և ընկալումների դինամիկ գարգացումը, ազգային անվտանգության ապահովման համակարգը, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության դերն այդ համակարգում:

XXI դարում ազգային անվտանգության մոտեցումների կարևոր առանձնահատկությունն է այն, որ ազգային անվտանգության խնդիրների նկատմամբ կտրուկ շրջադարձ է կատարվել դեպի ներքին խնդիրներ: Անվտանգությունն սկսել է մեկնաբանվել որպես մարդու և քաղաքացու հիմնարար իրավունքների և ազատությունների պաշտպանություն, սոցիալական կայունության ապահովում, անձի ստեղծագործական հնարավորությունների բացահայտմանն ուղղված համապատասխան պայմանների ստեղծում, ինչը համարվում է «փափուկ» անվտանգություն (soft security), իսկ «կոշտ» անվտանգություն (hard security) իր մեջ ներառում է ազգային անվտանգության ռազմաքաղաքական ասպեկտները: Արդյունքում փոխվում են նաև անվտանգության ապահովման մեթոդները. ուժային մեթոդներին փոխարինում են ոչ ուժային մեթոդները, ինչպիսիք են բանակցությունները, համատեղ ծրագրերը, պայմանավորվածությունները: Այս պարագայում անվտանգության ապահովումը չի իրականացվում բացառապես մեկ սուբյեկտի՝ պետության կողմից: Ազգային անվտանգության ապահովումը նաև հասարակության իրավունքն է և պարտականությունը, ինչը պայմանավորված է հասարակության՝ ազգային անվտանգության սուբյեկտ լինելու հանգամանքով:

Այսպիսով, «անհատ-քաղաքացիական հասարակություն-պետություն» հարաբերությունների մողելն իրեալական դեպքում պետք է պարունակի վերոնշյալ տարրերի միջև հետևյալ կապերը. անհատը՝ որպես ազգային անվտանգության համակարգի բարձրագույն նպատակ իր անվտանգության հետ կապված խնդիրների լուծումը լիազորում է քաղաքացիական հասարակությանը, որն էլ իր հերթին՝ պետությանը:

Երկրորդ՝ «Քաղաքացիական հասարակության գործառույթներն ազգային անվտանգության ապահովման գրեսանկյունից» Ենթագիսում ներկայացվում են քաղաքացիական հասարակության գործառույթները, որոնք ուղղված են ազգային անվտանգության ապահովմանը, ինչպես նաև ուսումնասիրվում և վերլուծվում է պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխսհարաբերությունների բնույթը ու առանձնահատկությունները: Քաղաքացիական հասարակությունը երկրի անվտանգության ապահովման գործում իրականացնում է մի շարք կարևոր գործառույթներ, ինչպիսիք են ազգային անվտանգության ապահովման դերակատարների սոցիալականացման, հասարակության կայունության, արտահայտման, համախմբման, ինքնակարգավորման, վերահսկողական գործառույթները:

Իրականացված հետազոտությունը թույլ է տալիս նշել, որ քաղաքացիական հասարակության գործառույթներն ազգային անվտանգության ապահովման հարցում դիտարկվում են հիմնականում պետության հետ այս կամ այն կերպ փոխկապվածության մեջ, որոնք պայմանավորված են քաղաքացիական հասարակության և պետական կառավարման մարմինների միջև

հարաբերություններով: Անդրադարձ է կատարվել պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխհարաբերության մոդելներին:

Քաղաքացիական հասարակությունը և պետությունը միմյանցից փոխկախված սոցիալական մեծություններ են և սեփական գոյության պահպանման համար նրանք միևնույն չափով անհրաժեշտություն են միմյանց համար:

Երկրորդ՝ «*Քաղաքացիական հասարակության զարգացումը՝ որպես Հազարամային անվտանգության վրա ներազդող գործոն*» գլուխը բաղկացած է Երկու ենթագլխից, որտեղ հետազոտվում է Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործնթացը՝ ըստ փուլերի, դրանց վրա ազդող գործուները, առանձնահատկությունները, ինչպես նաև յուրաքանչյուր փուլում պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխհարաբերության բնույթը՝ ազգային անվտանգության խնդիրների վրա ազդեցության հնարավորության տեսանկյունից:

Առաջին՝ «*Քաղաքացիական հասարակության զարգացման առանձնահատկությունները Հայաստանում և ազդեցության հնարավորությունն ազգային անվտանգության վրա*» ենթագլխում լուսավորվել և վերլուծվել են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության ձևավորմանը և զարգացմանը նպաստող հասարակական-քաղաքական գործնթացները, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների և քաղաքացիական շարժումների կարողություններն ու երկրի անվտանգության վրա ազդեցության հնարավորությունները: Աշխատանքի շրջանակներում իրականացված հետազոտության հիման վրա առանձնացվել են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության երեք հիմնական փուլեր:

Անդրադարձ է կատարվել քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետությանն ու ազդեցությանը, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների թափանցիկության, հաշվետվողականության ու ֆինանսական կենսունակության խնդիրներին:

2008թ. Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման համար շրջադարձային էր նաև ակտիվութենավորվող և զարգացող քաղաքացիական շարժումների և նախաձեռնությունների առումով: Սակայն քաղաքացիական գործետ պայքար իրականացնելու գիտելիքի ձեռք բերման անհրաժեշտություն է նկատվում, քանի որ դրա բացակայությունը բերում է քաղաքացիական ու քաղաքական բնույթի հարցադրումների հստակ ձևակերպման բացակայությանը:

Ամփոփելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ նկատելի է պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխհարաբերություններում երկխոսության և համագործակցության ձևավորման և զարգացման միտում:

Երկրորդ՝ «*Սոցիալական մերիամյի դերը Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործում ազգային անվտանգության ապահովման համագրեսսարում*» ենթագլխում հետազոտվել են ներկայիս տեխնակատվական տեխնոլոգիաները՝ որպես քաղաքացիական հասարակության զարգացման

գործոններից մեկը, որն ազդում է երկրի անվտանգության վրա: Հարկ է նշել, որ համացանցային գործիքների, այդ թվում՝ սոցիալական մեղիայի գործիքների կիրառմամբ ոչ միայն հնարավորություն է տրվում հանրությանն օպերատիվ տեղեկանալ երկրում տեղի ունեցող հասարակական-քաղաքական իրադարձությունների մասին, այլև այն հարթակ է անվտանգության հարցերի շուրջ ընսարկումներ կազմակերպելու համար: Սոցիալական մեղիան միաժամանակ գործիք է բողոքի ակցիաներ կազմակերպելու համար, որոնք կարող են հանգեցնել բաց հակամարտության և բերել քաղաքացիական պատերազմի՝ ազդելով հասարակության ու պետության կայունության վրա:

Սոցիալական ցանցերից Ֆեյսբուքը Հայաստանում դարձել է քաղաքացիական ակտիվության կարևոր գեներատոր, հարթակ և գործիք: Սակայն 2015 թ. հունիս-հուլիս ամիսներին ընթացող էլեկտրաէներգիայի թանկացման դեմ հասարակական պայքարի շրջանակներում մեծ ազդեցություն ունեցան նաև այլ սոցիալական ցանցերը: Տեղեկատվություն տարածելու, այլ երկրների լրագրողներին և հետաքրքրված անձանց տեղեկատվություն տրամադրելու հարթակ առաջին անգամ հանդիսացավ Թվիթերը, որը մինչև վերջերս Հայաստանում թույլ ակտիվություն ուներ:

Ուշադրության է արժանի այն, որ Հայաստանում պետական կառավարման մարմինները տարբեր մակարդակներով ներկայացված են սոցիալական ցանցերում, ինչը հնարավորություն է տալիս սեփական գործունեության մասին տեղեկատվություն տրամադրելուց բացի մշտապես կապի մեջ լինել օգտատերերի հետ՝ ընսարկելով նաև անհատի, հասարակության և պետության անվտանգության տարբեր կողմերին վերաբերող հարցեր:

Երրորդ՝ «**Պետրական կառավարման մարմինների և քաղաքացիական հասարակության փոխհարաբերության փորձն ու առանձնահարկությունները Հայաստանի ազգային անվտանգության պահովման համարեսսերում**» գլուխը բաղկացած է երկու ենթագլխից, որտեղ հետազոտվում են Հայաստանում որոշումների կայացման և վերահսկողության գործընթացում քաղաքացիական հասարակության մասնակցության հնարավորությունները, մեխանիզմները, որոնք ուղղված են ազգային անվտանգության ապահովմանը: Քաղաքացիական հասարակության դերը պաշտպանության ոլորտում առանձնահատուկ կարևորություն ունի Հայաստանի պաշտպանունակության բարձրացման տեսանկյունից:

Առաջին՝ «**Քաղաքացիական հասարակության ներգրավվածությունը ՀՀ պետրական կառավարման մարմինների գործունեությանը և վերահսկողությունը դրա նկարմամբ**» ենթագլխում մանրամասն վերլուծվում են քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների և պետական կառավարման մարմինների միջև համագործակցության իրավական և ինստիտուցիոնալ հնարավորությունները Հայաստանում՝ ուղղված օրինասուելոց գործունեությանը, որոշումների նախապատրաստման և վերահսկողության գործընթացներում քաղաքացիական հասարակության մասնակցության ապահովմանը՝ դրանով իսկ նպաստելով Հայաստանի ազգային անվտանգության ապահովմանը:

Օրինաստեղծ գործընթացին քաղաքացիական հասարակության մասնակցության վերաբերյալ ուսումնասիրությունը ցույց է տախս, որ Վերջին տարիներին մեծացել է այդ հնարավորությունը, որն ամրագրված է <<Սահմանադրության փոփոխված տարրերակում, համաձայն որի՝ քաղաքացիական նախաձեռնության կարգով Ազգային ժողովն օրենքի նախագիծ առաջարկելու իրավունք ունի ընտրական իրավունք ունեցող առնվազն հիսուն հազար քաղաքացի⁴³:>< Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություն – Ազգային ժողով համագործակցությունը կանոնակարգվում է գործող հուշագրերով, ժամանակավոր նախաձեռնություններով, մշտական հանձնաժողովների միջոցով, ֆորմալ ծևակերպված ռազմավարական փաստաթղթերով, խորհրդարանի մշտական հանձնաժողովների միջոցով:

Մանրամասնորեն ուսումնասիրվել է միջազգային փորձը, որի արդյունքում առաջարկվել է այն տեղայնացնել Հայաստանում հաշվի առնելով մեր երկրի առանձնահատկությունները: Այն կիանցքեցնի օրենսդրական գործընթացում երկու կողմերի կարողությունների ու ջանքերի համատեղման՝ բարձրացնելով նրանց հանդեպ հասարակության վստահությունը, ինչն էլ կնպաստի երկրի անվտանգության ապահովմանը:

Վերջին տարիներին ծևավորվել են << վարչապետին առընթեր խորհրդուներ՝ ոլորտային կամ հասարակության որոշակի խմբերի շահերի շուրջ: Պետության և հասարակության առավել լայն և ուղղակի համագործակցության դրսևորումներից մեկը << գործադիր իշխանության մարմիններին կից գործող խորհրդակցական մարմիններն են: >< Արդ է նշել, որ որոշ նախարարություններում ծևավորվել և գործում են կոլեգիաներին զուգահեռ հանրային խորհրդուներ և գիտական խորհրդներ, որոնց կազմում ներգրավված են իիմնականում քաղաքացիական հասարակության և գիտական համայնքի ներկայացուցիչներ: Կոլեգիաների և խորհրդների գործունեության ընթացքում հնարավոր են գործառույթների կրկնություններ, ծևավորման և գործունեության ոչ թափանցիկ ընթացակարգեր, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ընտրության չափորոշիչների և հաշվետվողականության բացակայություն:

Տեղական ինքնակառավարման մարմինները նույնպես ակտիվորեն ներգրավում են քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններին քաղաքականության և ծրագրերի զարգացման ու իրականացման գործընթացներում: Ընդհանուր առմամբ՝ Վերջին 5 տարիների ընթացքում նկատվում է քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների մասնակցության ընդլայնում և համայնքային որոշումների կայացման գործընթացում ազդեցության աճ:

Երկրորդ «Պետական կառավարման մարմին-քաղաքացիական հասարակություն համագործակցությունը պաշտպանության ոլորտում» ենթագիրում ներկայացվում է քաղաքացիական հասարակության

⁴³Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության փոփոխությունների նախագիծ, հոդ. 109 կետ 4

Ներգրավվածությունը Զինված ուժերում, որն ապահովվում է Զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության օգնությամբ:

Քաղաքացիական վերահսկողությունը լայն հասկացություն է և ներառում է զինված ուժերի նկատմամբ, մի կողմից, ժողովրդավարական ճանապարհով ընտրված մարմինների ու նրանց նշանակած պաշտոնատար անձանց (այսպես կոչված «պետական-քաղաքական վերահսկողություն»), մյուս կողմից՝ հասարակական կառուցների՝ միավորումների, իրավապահապան կազմակերպությունների, լրատվամիջոցների, անհատ քաղաքացիների վերահսկողությունը, որոնք կոչվում են զինված ուժերի նկատմամբ, համապատասխանաբար, քաղաքացիական ժողովրդավարական վերահսկողություն և քաղաքացիական հասարակական վերահսկողություն:

« պաշտպանության նախարարությունը կարևորում է անկախ և մասնագիտացված լրատվամիջոցների դերը պաշտպանական ոլորտում թափանցիկության սկզբունքի արդյունավետ կիրառման գործընթացում և միակ ակտական կառավարման մարմինն է, որն ունի Հանրային իրազեկման հայեցակարգը:

Զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական հասարակական վերահսկողություն իրականացնելու նպատակով 2009թ. ստեղծվել է Պաշտպանության նախարարին առընթեր հասարակական խորհրդորդ՝ կոչված ապահովելու « պաշտպանության նախարարության և քաղաքացիների փոխհամագործակցությունը, բանակաշինության, « Զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողության սկզբունքների զարգացման հարցերում հասարակական կազմակերպությունների, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների փոխհամաձայնեցումը: Իր առաքելությունը հասարակական խորհրդուն իրականացնում է Զինված ուժերի ստորաբաժանմներ այցելությունների, ստուգայցերի, մշտադիտարկումների և շրջայցերի միջոցով:»

Ներկայում « պաշտպանության նախարարությունը համագործակցում է մի շարք հասարակական կազմակերպությունների հետ, որոնք պայքարում են զինված ուժերում մարդու իրավունքների ուժնահարումների դեմ:»

Եզրակացություններում ամփոփված են աշխատանքի հիմնական արդյունքներն ու եզրահանգումները.

• Քաղաքացիական հասարակությունն իրականացնում է կայունության, ինքնակարգավորման, վերահսկողական և այլ գործառույթներ, սակայն քաղաքացիական հասարակության գործառույթներն ազգային անվտանգության ապահովման հարցում դիտարկվում են հիմնականում պետության հետ փոխկապվածության մեջ, այսինքն՝ այդ գործառույթները պայմանավորված են քաղաքացիական հասարակության և պետական կառավարման մարմինների միջև հարաբերություններով, ինչը հնարավոր է զարգացած և կայացած քաղաքացիական հասարակության պայմաններում:

• Քաղաքացիական հասարակության գործառնության և զարգացման դրույթներն ամրագրված են ինչպես « սահմանադրությամբ, այնպես էլ « ազգային անվտանգության ռազմավարությամբ, սակայն թերի են այդ դրույթների

իրականացման ընթացակարգերն ու մեխանիզմները: Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների գարգացման հայեցակարգում ուշադրությունից դրւու են մնացել ազգային անվտանգության ապահովման հարցում քաղաքացիական հասարակության դերի բարձրացմանն ուղղված դրույթները:

• Աշխատանքի շրջանակներում իրականացված հետազոտության հիման վրա առանձնացվել են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության երեք հիմնական փուլեր:

1. Անկախ Հայաստանի քաղաքացիական հասարակության ձևավորման առաջին փուլի ակունքները նշմարվում են 1988 թվականից սկսած և որպես ավարտ կարելի է համարել 1999թ., որի ընթացքում կարևոր դերակատարություն է ունեցել սփյուռքը: Այս փուլում պետություն-քաղաքացիական հասարակություն փոխհարաբերությանը բնորոշ է «Էտատիստական պատերնայիզմը» (պետության վերաբերունքը ժողովրդի նկատմամբ՝ հայր-զավակ տարրերակով): Քաղաքացիական հասարակությունն իրականացնում էր անվտանգության ապահովման գործառույթ ինչպես լայն իմաստով՝ բավարարելով անհատների կենսականորեն կարևոր շահերն ու պահանջմունքները, այնպես էլ ներ հմաստով: Քաղաքացիական հասարակությունն անվտանգության ոլորտում իրականացնում էր իր անդամների մորիիզացման գործառույթը՝ մասնակցելով անհատի և պետության անվտանգության հետ կապված հիմնախնդիրների լուծման գործընթացին:

2. Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության ձևավորման ու գարգացման հաջորդ փուլին բնորոշ է հասարակական կազմակերպությունների թվաքանակի աճը: Այս փուլը բնութագրվում է քաղաքացիների սոցիալական և քաղաքական ներգրավվածության ցածր մակարդակով հատկապես ազգային անվտանգության հարցերի շուրջ: Այս փուլում քաղաքացիական հասարակություն-պետություն համագործակցությունը բավականին թույլ է կամ բացակայում է, քանի որ ՀԿները հիմնականում ծառայություններ էին մատուցում ուղղված անհատի անվտանգության ապահովմանը, այսինքն՝ քաղաքացիական հասարակության գործունեությունը դիտարկվում է հիմնականում ազգային անվտանգության լայն սահմանման համատեքստում:

3. 2008թ. նախագահական ընտրությունները համարվում են Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման երրորդ փուլ սկիզբը: Այս ժամանակաշրջանը քաղաքացիական հասարակության զարգացման համար շրջադարձային էր ակտիվութեն ձևավորվող և զարգացող քաղաքացիական շարժումների և նախաձեռնությունների առումով: Հարկ է նշել, որ այս փուլում ձևավորվում են պետություն-քաղաքացիական հասարակություն երկխոսության մշակույթը և մեխանիզմները՝ ուղղված ազգային անվտանգության խնդիրների լուծմանը:

• Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ազդեցությունն ու գործունեության արդյունավետությունը գնահատվում է՝ ըստ նրանց նախաձեռնողական և դիմադրողական բնույթի: Դրական արդյունք են գրանցում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների դիմադրողական գործողությունները, մինչդեռ

Նախաձեռնողական գործողությունների դեպքում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները հիմնականում որևէ ազդեցություն չեն ունենամ, այլ լրացնում են տեղեկատվության պակասը, բարձրացնում են խնդիրներ: Այս ձևաչափը կարող է նշանակել, որ նրանք ի վիճակի չեն քննադատող և աջակցող լինել միևնույն ժամանակ: Իսկ կառավարությունն էլ իր հերթին մասնակցային գործընթացը պահպանում է ձևական մակարդակում:

• **Հայաստանում** գործող քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների կողմից պետական մարմիններին տեղեկատվություն ու հաշվետվություններ ներկայացնելու պրակտիկան կապված է երկրի անվտանգության ապահովման խնդրի հետ, քանի որ քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների ֆինանսավորման հիմնական արյուր են միջազգային դրույնները, հետևաբար՝ վերջիններս ավելի շատ իրականացնում են իրենց սեփական կամ դրույնների օրակարգը, քան հանրային շահը, որն էլ կարող է հակասել Հայաստանի ազգային շահերին:

• **Հայաստանում** քաղաքացիական շարժումների և նախաձեռնողությունների մի մասն ունի ծայրահեղական բնույթ, քանի որ վերջիններս հիմնականում առաջանում են կառավարության կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների որոշումներին դիմակայելու նպատակով և չեն գնում գիշօւմների, ինչը կարող է խաթարել երկրի ներքին կայունությունը և առաջ բերել սոցիալական ցնցումներ՝ բացասական ազդեցություն ունենալով երկրի անվտանգության վրա: Չնայած քաղաքացիական նախաձեռնողությունների գործունեության դիմադրողական բնույթին՝ նկատվում են նաև խնդիրներ բարձրացնելու դրսնորումներ, որի արդյունքում ստեղծված կառուցողական համագործակցության, երկխոսության միջոցով վերջինս ապահովում է ամբողջ սոցիալական համակարգի ներքին հավասարակշռությունը:

• **Սոցիալական մերիայի կիրառությունը** դրական ազդեցություն է ունեցել պետություն-քաղաքացիական հասարակություն համագործակցության արդյունավետության բարձրացման առողմով՝ նպաստելով երկրի անվտանգության ապահովմանը ինչպես ուսումնական, այնպես էլ այլ որդուներում: Միաժամանակ, համացանցային գործիքակազմը կիրառվում է ճգնաժամային իրավիճակում Հայաստանի քաղաքացիներին մորիլիկացնելու և համախմբելու համար՝ մնալով կառուցողական դաշտում:

• **Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ** - պետական կառավարման մարմիններ համագործակցության զարգացման նպատակով ստեղծվել են մի շարք քաղաքականություններ, կանոնակարգումներ և մարմիններ, սակայն պետության կողմից քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների հետ հաղորդակցությունը, ներգրավումը քննարկումներին երբեմն ձևական բնույթ է կրում լեզիտիմացնելու կայացված որոշումները: Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների սահմանափակ կարողություններն ու հմտությունները ևս խոչընդոտում են երկխոսության կայացմանն ու զարգացմանը: Գործընկերային և կառուցողական համագործակցության վրա բացասական ազդեցություն է ունենում փոխադարձ

անվատահովայունը՝ բերելով օտարվածության խորացման և ազդելով երկրի անվտանգության վրա:

• Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունն Աժ համագործակցության համար ստեղծված ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներն ամրագրված են և կարգավորվում են օրենսդրորեն, այնուամենայնիվ, քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների ազդեցությունը գնահատվում է բավականին ցածր՝ պայմանավորված հանձնաժողովի նախագահի սուբյեկտիվությամբ, հետադարձ կապի բացակայությամբ, քաղաքացիական հասարակության կարողություններով և այլն:

• Վերջին 5 տարիների ընթացքում նկատվում են քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների մասնակցության ընդլայնում և համայնքային որոշումների կայացման գործընթացում ազդեցության աճ: Ավելին, տեղական իշխանությունների կողմից կազմակերպվող ծևական բնույթ կրող ըննարկումներից, անձնական կապերի միջոցով լուծվող հարցերից անցում է կատարվում դեպի մասնակցության առավել ինստիտուցիոնալ և արդյունավետ մեխանիզմների կիրառում, ինչը դեռևս կատարելագործման կարիք ունի:

• Հասարակական հատվածը բավականին արդյունավետ գործում է պաշտպանական ոլորտում: Բանակ-հասարակություն կապի ամրապնդման հարցը չի կարելի դիտարկել միակողմանիորեն: Այդ կապն ակտիվացնելու համար պահանջվում է մի կողմից հասարակական շահագրգիռ ներգրավվածություն, մյուս կողմից հասարակությանը հուգող խնդիրներին պետական կառուցների արձագանքմանը, դրանց լուծումներ տարու պատրաստակամություն: Արդիական է, որ ծևակորված երկխոսության հետագա զարգացումը միտված լինի պաշտպանության ոլորտում պետական կառավարման մարմինների հետ համագործակցության իրավական և ինստիտուցիոնալ մեխանիզմների կատարելագործմանը:

Հետազոտության հիմնական արդյունքներն արտացոլված են հեղինակի կողմից հրատարակված հետևյալ գիտական հոդվածներում.

1. Զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական վերահսկողությունը և գինվորական կարգապահությունը, «Հայկական Բանակ» N 3-4 (81-82), ISSN1829-0108, Երևան, 2014թ., էջ 53-65
2. Հայաստանի Հանրապետության Զինված ուժերում գինվորական հոգեբանի հաստատության զարգացման անհրաժեշտությունը, «Հայկական Բանակ» N 3 (69), ISSN1829-0108, Երևան, 2011թ., էջ 98-107
3. Քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործընթացը Հայաստանում, «Լրաբեր» հասարակական գիտությունների, ISSN 0320-8117, Երևան, 2013թ., էջ 123-130
4. Քաղաքացիական հասարակության դերն ազգային անվտանգության ապահովման գործընթացում. իրավիճակը Հայաստանում, «21-րդ ԴԱՐ» N 3 (67), ISSN1829-0051, Երևան, 2016թ., էջ 134-153

5. Պետության և քաղաքացիական իասարակության համագործակցության առանձնահատկությունները Հայաստանում և ազգային անվտանգությունը, «21-րդ ԴԱՐ» N 1 (53), ISSN1829-0051, Երևան, 2014թ., էջ 83-111
6. Հեռուստաալիքները տեղեկատվական անվտանգության համատեքստում, «21-րդ ԴԱՐ» N 1 (41), ISSN1829-0051, Երևան, 2012թ., էջ 70-83

БЕГЛАРЯН АШХЕН САМВЕЛОВНА

ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО В КОТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – “Политические институты и процессы”. Защита состоится 21 февраля 2017 г., в 13:00 часов на заседании специализированного совета 056 “Политология” ВАК РА, действующего по адресу ул. К. Улнечи 56/6, Ереван 0037, Республика Армения.

Резюме

Целью диссертационной работы является определение роли гражданского общества в обеспечении национальной безопасности, выявление процесса формирования гражданского общества в Армении, его особенностей и функций с точки зрения обеспечения национальной безопасности, а также оценка опыта и возможностей взаимоотношений между государственными органами и гражданским обществом, нацеленных на обеспечение национальной безопасности Республики Армения.

Диссертация состоит из введения, трех глав, шести подглав, заключения, рекомендаций, списка использованной литературы и приложения. В введении обосновывается актуальность исследования, характеризуется степень научной разработанности проблемы, приводятся цель и задачи работы, определяются объект и предмет исследования, методологическая основа, научная новизна диссертации, а также ееоретическая и практическая значимость.

Первая глава – **«Роль гражданского общества в процессе обеспечения национальной безопасности»** – состоит из двух подглав, в которых исследуются и анализируются теоретические и методологические основы национальной безопасности и гражданского общества, с теоретической точки зрения анализируется роль гражданского общества в обеспечении национальной безопасности, а также рассматриваются основные проблемы взаимоотношений между государством и гражданским обществом.

В первой подглаве - **«Основные проблемы национальной безопасности: гражданское общество как субъект обеспечения национальной безопасности»** - исследуются и анализируются динамическое развитие концепции национальной

безопасности и ее восприятия, система обеспечения национальной безопасности, а также роль гражданского общества в этой системе.

Во второй подглаве - «*Функции гражданского общества с точки зрения обеспечения национальной безопасности*» - представлены функции гражданского общества, нацеленные на обеспечение национальной безопасности, исследуются и анализируются характер и особенности взаимоотношений между государством и гражданским обществом. В деле обеспечения национальной безопасности страны гражданское общество осуществляет ряд важных функций, таких как социализация акторов обеспечения национальной безопасности, а также функции стабилизации, выражения, консолидации, самоорганизации и общественного контроля.

Вторая глава – «*Развитие гражданского общества как фактор влияния на национальную безопасность Республики Армения*» – состоит из двух подглав, в которых рассматривается процесс поэтапного формирования в Армении гражданского общества, факторы, повлиявшие на эти этапы, особенности процесса, а также характер взаимоотношений государства и гражданского общества на каждом из рассматриваемых этапов с точки зрения возможности влияния на проблемы национальной безопасности.

В первой подглаве - «*Особенности развития гражданского общества в Армении и возможность влияния на национальную безопасность*» - исследуются и анализируются общественно-политические процессы, способствующие формированию и развитию гражданского общества в Армении, возможности организаций гражданского общества и гражданских движений, а также возможности влияния на безопасность страны. На основании результатов исследования, проведенного в рамках диссертационной работы, выявляются три основных этапа формирования гражданского общества в Армении.

Во второй подглаве - «*Роль социальных медиа в развитии гражданского общества в Армении в контексте обеспечения национальной безопасности*» - современные информационные технологии рассматриваются как один из факторов развития гражданского общества, влияющего на безопасность страны.

Третья глава - «*Опыт и особенности взаимоотношений органов государственного управления и гражданского общества в контексте обеспечения национальной безопасности Армении*» - состоит из двух подглав, в которых исследуются возможности и механизмы участия гражданского общества в процессах принятия решений и контроля, нацеленных на обеспечение национальной безопасности. Гражданское общество играет значимую роль в сфере обороны с точки зрения повышения обороноспособности страны.

В первой подглаве - «*Вовлеченность гражданского общества в деятельность органов государственного управления Республики Армения и их контроль*» - детально рассматриваются правовые и институциональные возможности сотрудничества между организациями гражданского общества и органами государственного управления в Армении, в целях обеспечения участия

гражданского общества в законотворческой деятельности, подготовке решений и процессах контроля, способствуя обеспечению национальной безопасности Армении.

Во второй подглаве - «*Сотрудничество органов государственного управления и гражданского общества в сфере обороны*» - рассмотрена вовлеченность гражданского общества в Вооруженных силах, обеспечиваемая посредством гражданского контроля над последними.

В заключении обобщаются результаты исследования.

BEGLARYAN S. ASHKHEN

THE CIVIL SOCIETY WITHIN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

“Dissertation under 23.00.02 chiper – “Political Institutions and Processes” aspiring to earn PhD in Political Sciences. The public defense will take place on February 21, 2017 at 13:00 at National Defense Research University, MoD RA at 056 “Political Sciences” HAC Specialized Chamber session.

(Address K. Ulnetsi str. 56/6, Yerevan 0037, Republic of Armenia)

Summary

The dissertation aims to define the role of the civil society in the provision of national security, to identify the process of its development in Armenia, its specifics and operation in the provision of national security, as well as to evaluate the experience and the possibilities of interrelations between state bodies and civil society organizations in terms of ensuring the national security of the Republic of Armenia.

The dissertation includes an introduction, three chapters, six subchapters, conclusion, recommendations, bibliography and an annex. The introduction substantiates the urgency of the study, describes the degree of the academic development of the issue, and presents the purpose and the research problems of the study. It also defines the object, the subject, as well as the methodology of the research, its academic novelty, and the theoretical and practical significance of the thesis.

The first chapter of the dissertation – “*The role of the civil society in the process of ensuring national security*” – is comprised of two subchapters, which delve into and analyze the theoretical and methodological aspects of the national security and civil society, give a theoretical analysis for the role of the civil society in the provision of national security, and discuss the core issues in the relationships between the state and the civil society.

The first subchapter – “*The core problems of the national security: the civil society as a subject of ensuring national security*” – studies and analyzes the dynamic development of the national security conception and its perceptions, the system of ensuring national security, as well the role of the civil society in the mentioned system.

The second subchapter of the dissertation – “*The functions of the civil society from the perspective of ensuring national security*” – identifies the functions of the

civil society, which are aimed at ensuring national security, studies and analyzes the nature and the specifics of the relationships between the state and the civil society. The civil society performs a number of important functions for the provision of a country's security, which include socialization of actors ensuring national security, as well as functions of stabilization, expression, unification, self-organization, and control of the society.

The second chapter of the dissertation – “*The development of the civil society as a factor impacting the national security of the Republic of Armenia*” – includes two subchapters, which study the stage by stage development of the civil society in Armenia, the factors and specifics affecting the process, as well as the nature of the relationships between the state and the civil society in each of the discussed stages from the perspective of the possibility of influence on the national security issues.

The first subchapter – “*The specifics of the development of the civil society in Armenia and the possibility of their impact on the national security*” – study and analyze the social and political processes, the capacities of the civil society organizations and civic movements facilitating the formation and the development of civil society in Armenia, as well as the possibility of their influence on the security of the country. The findings of the research performed in the frame of the dissertation have made it possible to identify three major stages of the development of the civil society in Armenia.

The second subchapter – “*The role of the social media in the formation of civil society in the context of ensuring national security in Armenia*” – discusses the present day information technologies as factors of development for the civil society impacting the security of the country.

The third chapter – “*The experience and the specifics of relationships between state administration bodies and civil society in the context of ensuring the national security of Armenia*” – includes two subchapters, which discuss the possibilities and the mechanisms of the civil society's participation in the process of decision making and control in Armenia, aimed to the provision of the national security. The role of the civil society in the sphere of defense has a particular importance in terms of increasing the defensive capacity of Armenia.

The first subchapter – “*Involvement of the civil society in the activities of the state administration bodies of the Republic of Armenia and the control over their activities*” – provides a detailed analysis of the legal and institutional opportunities of cooperation between civil society organizations and state administration bodies in Armenia for the purposes of legislation and provision of participation of civil society in the processes of preparation of decisions and implementation of control mechanisms to facilitate the ensuring of the national security of Armenia.

The second subchapter – “*Cooperation between state administration bodies and civil society in the defense sphere*” – discusses the involvement of the civil society in the Armed Forces ensured by means of civic control over the latter.

The conclusion of the dissertation sums up the findings of the study.